

BETALINGSORGANISATIE EN AUTOMATISERING

door J. ten Wolde R.A.

I Inleiding

Vroeger: Er was eens . . . een crediteurenadministrateur die met de hand betalingsopdrachten schreef. Deze opdrachten moest hij te zamen met de daar bij behorende facturen voorleggen aan de procuratiehouder. De procuratiehouder keek goed naar de facturen en vergeleek de betalingsopdrachten daarmee en dan zette hij gelukkig en rap zijn signatuur onder elke opdracht. De opdrachten deed hij in een enveloppe en deze enveloppe liet hij, op weg naar zijn huis, in een brievenbus glijden.

Nu: Het computercentrum maakt iedere week een tape voor de Bankgirocentrale (BGC) en/of Postcheque- en girodienst (PCGD), alsmede een recapitulatie waarop het totaalbedrag en een telling van de rekeningnummers worden afgedrukt. De crediteurenadministrateur neemt deze twee tellingen over op een begeleidend schrijven aan de BGC en/of PCGD. Dit schrijven, alsmede de tape legt hij voor aan de procuratiehouder. De procuratiehouder kijkt bedachtzaam naar de tape en de brief en zet ongelukkig en traag zijn handtekening. De interne post verzorgt de rest.

Vraag: Hoe maak je de procuratiehouder weer gelukkig?

Antwoord: Wijzig het systeem van interne controle zodanig, dat de procuratiehouder voldoende zekerheid heeft dat de betalingen juist en volledig (tijdig) worden verricht.

Dit artikel gaat nader in op deze wijzigingen van het systeem van interne controle, waarbij het noodzakelijk is tevens in te gaan op de organisatie en interne controle buiten de eigenlijke betalingsorganisatie.

Alvorens dit te doen wordt het gezegd „*De keten is zo sterk als zijn zwakste schakel*” in herinnering gebracht. Een interne controleschakel sterker maken dan de zwakste is niet zinvol en geeft bovendien het risico van het (ten onrechte) hebben van een gevoel van voldoende zekerheid.

Verder is het wellicht goed even stil te staan bij het doel van interne controle in het algemeen. Dit doel is:

primair : *het voorkomen van „fouten”,*

secundair : *indien de interne controle beperkt is (ten gevolge van kosten, technische mogelijkheden en dergelijke) het tijdig ontdekken van „fouten”.*

In de praktijk ziet men wel dat soms ten onrechte het primaire doel (met veel kosten) wordt nagestreefd. Namelijk in de situaties dat een dure interne controle zich richt op die gebieden waar weinig risico gelopen wordt en bovendien het risico gelimiteerd is tot een bedrag dat deze interne controle niet rechtvaardigt.

De volgende schakels (x) kan men bij de betalingsorganisatie onderscheiden:

	<i>Voorterrein</i>	<i>Computer- centrum</i>	<i>Natterrein</i>
A. Variabele gegevens: facturen (o.a. crediteurensaldi)	x	x	x
B. Stamgegevens: NAW (o.a. rekeningnummers)	x	x	x

Hierbij geldt voor

- A.: beginsaldo + nieuwe facturen – betalingen = eindsaldo;
- B.: dat zij niet van hetzelfde niveau is als A., doch dat daar zij met name betrekking heeft op het essentiële onderdeel „betalingen” van A., de schakels hierbij van groot belang zijn.

Dit artikel is, mede op grond van het vorenstaande, verder als volgt ingedeeld:

- II Conclusies
 - III Wat doen de BGC en PCGD c.q. wat kunnen zij doen?
 - IV Voorterrein
 - V Computercentrum
 - VI Natterrein
 - VII Rol van de accountant
 - VIII Ter afsluiting
- In een bijlage is een voorbeeld schematisch uitgewerkt.

Hoewel in dit artikel alle aandacht is gericht op betalingen aan *crediteuren*, zij nadrukkelijk vermeld dat voor andersoortige betalingen zoals bijvoorbeeld *netto-salarisbetalingen* dezelfde problematiek geldt.

II Conclusies

1. De risico's met betrekking tot het automatisch betalen mogen niet worden onderschat.
2. De organisatie en interne controle bij geautomatiseerde betalingen aan crediteuren zijn kwetsbaar; veelal kwetsbaarder dan in de „oude situatie”.
3. Derhalve zijn aanvullende maatregelen van interne controle noodzakelijk.
4. Deze aanvullende maatregelen worden in belangrijke mate beïnvloed door het feit of de interne controle binnen het computercentrum aan de - niet geringe - minimumeisen voldoet.
5. Als de interne controle zich richt op het, met honderd procent zekerheid, voorkómen van een fout zullen de maatregelen soms zo veelomvattend zijn dat aan de rationaliteit van het automatisch betalen getwijfeld zou kunnen worden.

In dit artikel is getracht alle foutmogelijkheden te inventariseren en de maatregelen van interne controle die deze fouten voorkómen (of tijdig signaleren) aan te geven. Met een dergelijke inventarisatie wordt ongetwijfeld bij een enkele lezer de indruk gewekt dat er van een „spoken-

jacht" sprake is, hetgeen stellig niet de bedoeling is. De bedoeling is wel de lezer kennis te laten nemen van de mogelijke risico's en wat daaraan te doen is, om daarmee tot een afweging van de risico's en een gefundeerde keuze van maatregelen te kunnen komen in zijn „eigen situatie”.

6. De leiding van het bedrijf is verantwoordelijk voor en dient derhalve betrokken te worden bij de keuze van maatregelen van interne controle en de mate waarin zij dienen te worden toegepast: een, uit kosten oogpunt, niet afgedekt risico kan tot grote consequenties leiden.
7. De hoofdlijnen van de opzet (en werking) van de betalingsorganisatie (functiescheidingen en registratie op basis van functiescheidingen) zijn van belang voor de accountant bij zijn controle van de jaarrekening.
8. Indien niet alle risico's (juist) worden onderkend bestaat de kans dat de keten van interne controle onevenwichtig wordt gesmeed: een schakel wordt sterker gemaakt dan de zwakste. Het is derhalve noodzakelijk dat een systematische risico analyse plaatsvindt.
9. Een uitgebreide systeemcontrole door de accountant, gericht op het ontdekken van omissies die eventueel kunnen leiden tot een foutieve betaling, is in het kader van de controle van de jaarrekening veelal niet noodzakelijk.
10. Indien de leiding van de onderneming het oordeel van de accountant wil leren kennen met betrekking tot de details van de betalingsorganisatie zal zij de accountant een adviesopdracht dienen te verstrekken.

III Wat doen de BGC en PCGD c.q. wat kunnen zij doen?

De BGC en PCGD accepteren betalingsopdrachten op:

- a. magneetbanden, diskettes en magneetbandcassettes;
- b. optisch leesbare formulieren;
- c. ponskaarten.

Ad a.

Deze vorm wordt het meest toegepast. De toepassing is snel en accuraat. Het transport levert geen problemen op. De band (diskette, cassette) gaat vergezeld van een geleidebrief (standaard-opdrachtbrief), waarin onder meer is opgenomen:

- totaalbedrag,
- rekeningnummer,
- gewenste verwerkingsdatum,
- som rekeningnummers (facultatief),
- aantal opdrachten,
- contactpersoon (bij opdrachtgever),
alsmede technische gegevens (beschrijvingsdichtheid, labeling, enz.).

Annuleringen (niet: wijzigingen!) zijn mogelijk mits de informatiedrager, de geleidebrief en het annuleringsverzoek één dag voor de gewenste verwerkingsdatum zijn aangeleverd.

Ab b.

Op standaardformulieren van circa 25 regels worden deze opdrachten ver-

werkt. De toepassing is relatief traag met een grotere mate van storingen. De machines dienen absoluut storingvrij (geen scheve of zwakke letter en dergelijke) en schoon te zijn. De formulieren dienen zowel vóór als na de bewerking met zorgvuldigheid behandeld te worden. Elk formulier heeft een totaalstelling (alleen van bedragen), dient van een handtekening voorzien te worden en bevat de naam en het nummer zowel van de begunstigde als van de opdrachtgever. Annuleringen zijn niet mogelijk.

Ad c.

Het gebruik van ponskaarten neemt af. Het transport verloopt moeizamer dan bij a. en b. Ook hier wordt een geleidebrief bijgevoegd die in principe overeenkomt met die zoals beschreven onder a. Ook hier zijn annuleringen mogelijk met dezelfde voorwaarden als onder a. vermeld.

De volgende controles worden verricht:

1. Bestaanbaarheid rekeningnummers (BGC: 11-proef; bestaanbaarheid nummerserie). Opdrachten met niet bestaande rekeningnummers kunnen niet worden uitgevoerd. Hierover wordt door de BGC met de opdrachtgever contact opgenomen; de PCGD storneert deze opdrachten soms zonder nader overleg.
2. Som van bedragen (som van mutaties = totaalstelling in header = totaalbedrag geleidebrief).

Wanneer het totaal van de mutaties afwijkt van de totaalstelling (in header of trailer) en/of van het totaal in de geleidebrief wordt de batch niet verwerkt en wordt contact opgenomen met de in de geleidebrief genoemde contactpersoon. Op verzoek van de opdrachtgever kan deze melding worden gericht aan een controle instantie van het bedrijf in plaats van aan de contactpersoon.

3. Som van de rekeningnummers.

Gecontroleerd wordt altijd of de som van de rekeningnummers van de begunstigten gelijk is aan de som zoals deze is opgenomen in het controle-record (totaalrecord, header).

Indien op de geleidebrief de laatste vijf (BGC) of zeven (PCGD) cijfers van de som van de rekeningnummers worden opgenomen dan wordt dit controletotaal ook gecontroleerd. Bij een eventueel verschil wordt de contactpersoon/contact instantie¹⁾ hiervan telefonisch/schriftelijk¹⁾ op de hoogte gesteld.

De verwerking (clearing) heeft dan bij de BGC meestal al plaatsgevonden, zodat een direct onderzoek naar de oorzaak van het verschil noodzakelijk is, om in overleg met de bank en begunstigde bank eventueel acties te ondernemen om uitbetaling te vermijden.

De PCGD heeft altijd overleg met de opdrachtgever *alvorens* de opdrachten worden verwerkt.

Door het ontbreken van een geleidebrief en sluitrecord bij de optisch leesbare formulieren vindt geen controle plaats op de telling van de rekeningnummers.

¹⁾ De gewenste mogelijkheid dient op de geleidebrief te worden aangegeven.

Daar het verwerkingssysteem van de BGC en PCGD zich richt op nummers wordt er geen relatie gelegd met de namen. De bekende naam / nummercontrole van de PCGD wordt alleen toegepast bij de 51 kolomkaarten.

De BGC past aldus haar fiatcontrole toe: zij vraagt de bank van de opdrachtgever telefonisch akkoord voor verwerking. Deze bank past (eventueel) handtekeningcontrole en limietcontrole toe.

De PCGD past bij toepassing van tapes en dergelijke altijd handtekeningcontrole toe: als limiet geldt het creditsaldo op de rekening.

IV Voorterrein

Het voorterrein verzorgt de input van:

- A. variabele gegevens: facturen,
- B. stamgegevens: crediteuren NAW-gegevens (onder andere rekeningnummers).

Indien de interne controle bij deze schakels zwak is kan:

- a. een factuur worden ingebracht, waarvan de contraprestatie niet juist en/of niet geautoriseerd is;
- b. een factuur niet of niet tijdig worden ingebracht;
- c. een foutief NAW-gegeven worden ingebracht waardoor betaling niet aan de juiste persoon of instelling geschiedt.

Hierbij kan nog onderscheid gemaakt worden tussen „slepen” (crediteuren later betalen en het liquiditeitsverschil lenen) en „de greep uit de kas” (bedrag overmaken op eigen/bevriende rekening en vertrekken).

Ad a. en b.

Hoewel de organisatie met betrekking tot deze fase geen direct verband houdt met de betalingsorganisatie, zal, om een volledig beeld te schetsen, deze fase wel globaal worden uitgewerkt.

Hierbij is van belang:

- 1. bestelprocedure/autorisatie en registratie van bestellingen : – vastlegging bestelling
 : – ontvangstmelding
- 2. ontvangst van goederen/diensten : – controle met bestellingen
 : – opboeking in KVA, kosten e.d.
 : – tegenboeking Te ontvangen facturen
- 3. ontvangst van facturen : – primaire registratie alvorens facturen „het bedrijf in gaan” (doorlopende nummering)
 : – controle met bestelling en ontvangst/levering, alsmede narekenen van facturen
 : – opboeking Crediteuren
 : – boeking eventueel prijsverschil
 : – afboeking Te ontvangen facturen

4. bewaring/registratie van crediteuren : – analyse saldo Te ontvangen facturen
 – analyse van Crediteuren (crediteurenlijst op ouderdom, „afloopcontrole”, aansluiting met grootboek)
 – saldobiljettencntrole (eventueel)
5. betalingsfiattering : – als voorpost van de procuratiehouder, die in een later stadium voor de feitelijke betaling zal tekenen, zal de betalingsfiatteur facturen vrijgeven voor betaling. De fiatteur zal functioneel gescheiden dienen te zijn van de goederenbestelling · bewaring · registratie en van de crediteurenregistratie. Hij zal, als intern de ad 1., 2. en 3. genoemde handelingen zijn verricht, de betalingsblokkade opheffen. Het computercentrum kan enkele dagen voor de betalingsdatum een opgave aan de fiatteur verstrekken van die facturen waarvan de vervaldatum is bereikt doch waarvan de betalingsblokkade nog niet is opgeheven. De fiatteur kan dan hiervan de reden nagaan.

Ad c.

Het zal duidelijk zijn dat het Crediteurenbestand-NAW (met de rekeningnummers) een kritisch bestand is. Dit bestand verdient derhalve grote aandacht en bewaking.

Mutaties in dit kritische (deel van het) bestand dienen voorbehouden te worden aan één persoon. Hij (beheerder van het rekeningnummerbestand, verder kortweg bestandsbeheerder genoemd, die verder buiten de crediteuren- en betalingsorganisatie staat) zal op grond van externe bescheiden zoals facturen en eventueel tevens op grond van een mededeling van de inkoopafdeling, dat het een nieuwe relatie betreft, een (voorgeteld) ponsconcept maken.

Het rekencentrum zal slechts van hem deze ponsconcepten c.q. door hem geautoriseerde en ongewijzigde concepten accepteren. (Bij een online-systeem: met behulp van een key, code en dergelijke zal het systeem slechts van hem mutaties accepteren.) Deze mutaties worden als *voorlopig* beschouwd: zij worden nog niet gemuteerd in het NAW-bestand waarmee gewerkt wordt. Zijn (externe) bescheiden en zijn telling geeft hij door aan een controlefunctionaris (zie hoofdstuk VI).

V Computercentrum

Het computercentrum verzorgt de (verwerking van):

- A. facturen;
- B. crediteuren NAW-gegevens (rekeningnummers);
- C. betalingstape;
- D. print-out van deze tape.

Van essentiële betekenis voor de te nemen maatregelen van interne controle bij het naterrein is de vraag: Hoe sterk is de interne controle in het computercentrum. Of meer in het bijzonder: Hoe sterk is de interne controle in het computercentrum voor zover zij een rol speelt bij de betalingsorganisatie? In de praktijk wordt onvoldoende erkend dat werkzaamheden op het computercentrum met betrekking tot de betalingsorganisatie kritisch zijn. De verwerking van de salarissen geniet veelal veel meer aandacht (privacy) dan het vervaardigen van een betalingstape.

Minimale eisen die hierbij een rol spelen:

- a. Strikte functiescheiding tussen systeembouw (systeemanalyse en programmering), productie en gebruiker.
- b. Goedkeuringsprocedure van programma's (update-programma's van crediteurensaldi en NAW-bestand, programma dat tape en listing verzorgt), waarbij onder meer van belang is testen, telling en controle van aantal statements.
- c. Bewaring van programma's, zodanig dat ongeautoriseerde mutaties onmogelijk zijn c.q. tijdig worden opgemerkt, gekoppeld aan een wijzigingsprocedure. (Wie mag programma's wijzigen? Op grond waarvan? Goedkeuring programma na wijziging?)
- d. Bewaring van bestanden, zodanig dat ongeautoriseerde mutaties onmogelijk zijn c.q. tijdig worden opgemerkt.
- e. Controle op autorisatie (door de juiste gebruiker) van de te verwerken (verwerkte) mutaties.
- f. Controle op het verwerkingsproces zelf.
- g. De betalingstape en print out dienen direct na totstandkoming van het computercentrum verwijderd en afgegeven te worden aan de (assistent van de) procuratiehouder.

Indien de personele bezetting van het centrum zodanig is dat deze eisen niet in het algemeen toegepast kunnen worden is het soms wel mogelijk om deze toe te passen bij de (meest) kritische bestanden, programma's en verwerking betreffende de betalingen, in concreto: rekeningnummerbestand, programma dat betalingstape en print-out vervaardigt en de verwerking hiervan.

Indien ook dit niet mogelijk is dient het naterrein alle mogelijke risico's af te dekken, hetgeen soms zal moeten leiden tot een integrale controle aldaar (*controle van alleen grote bedragen is dan onvoldoende: zie VI B.1.*)

Indien de interne controle niet aan de genoemde minimeisen voldoet, bestaat de mogelijkheid dat:

- a) een factuur kan worden verwerkt waarvan de contraprestatie niet juist en/of niet geautoriseerd is;
- b) een factuur niet, of niet tijdig wordt verwerkt;
- c) een foutief rekeningnummer in het NAW-bestand wordt verwerkt, waardoor betaling niet aan de juiste persoon of instelling geschiedt. Indien er

sprake is van opzet zal ook hier, wil er een voordeel in de vorm van contanten voor betrokkenen ontstaan, deze situatie en/of situatie e) zeker voorkomen;

- d) op de betalingstape een bedrag bij een verkeerd rekeningnummer (verkeerde naam) staat;
- e) op de betalingstape een foutief rekeningnummer wordt opgenomen;
- f) op de betalingstape foutieve tellingen staan;
- g) de print-out kan afwijken van de tape ten aanzien van rekeningnummer;
- h) idem als g) ten aanzien van bedrag;
- i) idem als g) ten aanzien van totaaltellingen.

Ad a) en b): het verwerken van een factuur waarvan de contraprestatie niet juist en/of niet geautoriseerd is en het niet of niet tijdig verwerken van facturen
Verwezen kan worden naar hoofdstuk IV ad a. en b. Een eventuele fout wordt direct opgemerkt en is lokaliseerbaar als de gebruiker direct in staat is zijn input (output) te controleren, bijvoorbeeld door voortellingen te maken c.q. nieuw saldo te bepalen en deze te vergelijken met de output.

De mogelijkheid dat een factuur verwerkt wordt die niet verwerkt mag worden ook niet op de output voorkomt, is aanwezig. Als de programma's goed getest zijn zal er sprake zijn van opzet en zal de aandacht van de fraudeur tevens uitgaan naar de verwerking van een frauduleus rekeningnummer (zie c) en e)).

Ad c): een foutief rekeningnummer verwerken

Ook nu kan verwezen worden naar hoofdstuk IV (ad c.).

Tijdens batchgewijze updating zal van het nieuwe bestand een telling dienen te worden gemaakt. Bij een online / real-time-verwerking zal regelmatig het bestand doorgeteld dienen te worden. Mutatieverslagen en tellingen dienen afgegeven te worden aan een controlefunctionaris (zie VI A.a.).

Als de controle uitsluitend gelegd wordt bij de bestandsbeheerder ontstaat daar een zwakke plek in het systeem van interne controle: hij kan dan namelijk geheel zelfstandig rekeningnummers invoeren en wijzigen.

Het verwerken van een foutief nummer in een bestand zonder dat hiervan een print-out ontstaat c.q. doorgegeven wordt aan de gebruiker is mogelijk. In dat geval zal dit nummer ook niet opgenomen worden in de telling. De ongeautoriseerde mutatie in het bestand kan ook plaatsvinden direct vóór de gereedmaking van de betalingstape op de vervaldatum van een (eventueel frauduleus ingebrachte) factuur. Daarom verdient het aanbeveling bij de vervaardiging van de tape een telling van het rekeningnummerbestand te laten afdrukken en deze te vergelijken met de controletelling (zie VI A.a.). Zie ook e).

Ad d): op de betalingstape een bedrag bij een verkeerd rekeningnummer (verkeerde naam)

Als het programma dat tot doel heeft het vervaardigen van de tape ten aanzien van dit punt zorgvuldig is vervaardigd en getest, kan het bedrag slechts bij een foutief rekeningnummer (en naam) vermeld zijn als bij de input van de factuur een foutief crediteurennummer is gecodeerd of verponst (getoetst). Controle op een juiste codering en verdere verwerking is daarom van belang. De codering (deze zal bijvoorbeeld plaatsvinden bij de inschrijving in facturen

boek en het toekennen van een intern volgnummer) zal gecontroleerd dienen te worden, bijvoorbeeld bij controle met bestelling of bij het narekenen.

Controle op de juiste verwerking kan plaatsvinden door middel van voortellingen of bij een online-systeem door middel van naamcontrole: bij het inbrengen van een crediteurennummer koppelt het systeem de naam terug die vergeleken dient te worden met de factuur.

Ad e): op de betalingstape een foutief rekeningnummer

Als, ten gevolge van een zwakke interne controle, het mogelijk is op de betalingstape een foutief rekeningnummer op te nemen (tijdens of na de totstandkoming van de tape), kan slechts een *volledige* controle door het naterrein op juistheid van rekeningnummers deze leemte geheel opheffen (zie VI B.1.).

Ad f) en i): foutieve tellingen op tape of print out

Bij verwerking constateren de BGC en de PCGD dat de som van de rekeningnummers gelijk is aan de totaalstelling van de tape en van de geleidebrief (= tellingen van print-out).

Ad g): afwijking tussen tape en print out ten aanzien van rekeningnummer

Afwijkingen tussen tape en print-out kunnen bij een normale (zorgvuldige) totstandkoming (en testing) van het programma slechts voorkomen als, mogelijk gemaakt door een zwakke interne controle, opzet in het spel is. De tape zal dan een foutief rekeningnummer bevatten (zie e)), terwijl de print out een geautoriseerd rekeningnummer laat zien. Daar de telling op de print out dezelfde dient te zijn als op de tape (de BGC en PCGD controleren dit) zal de som van de rekeningnummers op de print-out ongelijk zijn aan de daaronder vermelde telling.

De conclusie is dan ook *dat rekeningnummers (de laatste cijfers) nageteld dienen te worden*, om te kunnen signaleren dat de tape een ander nummer bevat dan op de print out vermeld wordt.

Ad h): foutief bedrag op tape of print out

Ten aanzien van bedragen geldt eveneens dat de totaalstellingen van de tape door de BGC en de PCGD gecontroleerd worden met de geleidebrief. Mogelijk is dat op de tape een hoger bedrag wordt vermeld bij een crediteur dan op de print-out staat vermeld.

Dit te hoge bedrag kan ten laste komen van andere op de tape vermelde crediteuren (verschuiven, waardoor de telling gelijk blijft) of de verhoging wordt begrepen in de telling van de tape. Als op de print-out ook deze telling afgedrukt wordt is de som van de bedragen van de print-out ongelijk aan deze telling. Deze te hoge betaling vindt echter plaats aan een geautoriseerd rekeningnummer. Indien geacht wordt dat dit risico aanwezig is en dat terugvordering (verrekening) niet mogelijk is,

- zullen de op de print-out vermelde bedragen gecontroleerd dienen te worden met facturen, saldijsten, factuurvervangende documenten of iets dergelijks (zie VI B.3.);
- zal deze telling gecontroleerd dienen te worden.

VI Naterrein

A. Indien de organisatie binnen het computercentrum *voldoet* aan de niet geringe minimumeisen zal het naterrein het volgende omvatten:

a. De controlefunctionaris van het rekeningnummerbestand ontvangt doorgenummerde verslagen van updating van het bestand, alsmede de telling van het nieuwe bestand. Aan de hand van de bescheiden die hem ter hand zijn gesteld door de rekeningnummerbestandsbeheerder zal hij:

- de telling OS + mutaties = NS controleren;
- de mutaties met bescheiden controleren en vastleggen;
- de mutaties vrijgeven voor verwerking in het werkbestand.

b. De procuratiehouder (of zijn assistent) vult aan de hand van de printout de geleidebrief in. Na ondertekening van deze brief, alsmede een brief aan de eigen bankrelatie waarop hetzelfde bedrag vermeld staat, verzendt hij de tape alsmede deze brieven. Een kopie van de print-out en opdrachtbrieven zendt hij naar de hoofdadministratie.

c. De van de bank ontvangen dagafschriften met bijlagen dienen rechtstreeks naar de hoofdadministratie gestuurd te worden. De hoofdadministratie:

- vergelijkt de afmutaties met de kopie-opdrachtbrieven en print-out (totaalbedragen);
- boekt de totaalbedragen op Crediteuren, Debiteuren, Te betalen salarissen, enz.;
- stuurt de bijlagen en de kopie van de print-out van de betalingstape naar de crediteurenadministratie, debiteurenadministratie, salarisadministratie, enz.

d. De crediteurenadministratie:

- vergelijkt het totaalbedrag van de van de bank ontvangen specificatie met de afboeking op het crediteurensaldibestand;
- geeft aan computercentrum opdracht om de betalingstape (met datum en nummer van dagafschrift) te verwerken in crediteurenbestand;
- verwerkt aan de hand van overige bijlagen de eventueel handmatig verrichte betalingen.

De vraag is of de bank- en/of girolijst in detail vergeleken dient te worden met de print-out van de betaaltape. Deze controle zou kunnen dienen om vast te stellen dat:

1. de inhoud van de tape in overeenstemming is (geweest) met de print-out. Indien de interne controle hierop reeds gericht is, door de interne controle op het computercentrum of op het naterrein, kan deze controle achterwege blijven. Als deze, eventueel steekproefsgewijze, vergelijking toch wordt toegepast, bijvoorbeeld ter versteviging van de interne controle elders (als gesteund wordt op interne controle in computercentrum of indien interne controle door het naterrein met behulp van steekproeven wordt verricht) diene men zich te realiseren dat deze maatregel dan gericht is op *tijdige ontdekking* van fouten en niet op *voorkoming* daarvan.
2. de bank, bankgirocentrale en giro de instructies juist hebben uitge-

voerd. Gezien echter het feit dat:

- de bank, bankgirocentrale en giro verantwoordelijk en aansprakelijk zijn voor frauduleuze handelingen verricht door haar functionarissen,
- door middel van de totaalcontrole wordt vastgesteld dat de bank en giro de instructies tijdig hebben uitgevoerd,
- de geringe kans dat fouten worden gemaakt op het uitvoeringstraject bij de PCGD en de bank(girocentrale) zonder dat dit zichtbaar wordt in het totaalbedrag,

lijkt een detailcontrole om deze reden niet rationeel. Als een detailcontrole toch zinvol wordt geacht kan dit geschieden door de crediteurenadministratie (op de PCGD lijst staan alleen nummers en bedragen; namen kunnen worden opgevraagd).

- e. Tot slot dient vermeld te worden dat een aantal maatregelen genoemd in hoofdstuk IV, het systeem van interne controle sluitend maakt:
- aansluiting van de subadministratie crediteuren met het grootboek,
 - analyse van de ouderdom van de nog te betalen posten,
 - eventueel: saldobiljetten versturen,
 - eventueel: controle op de afloop van de saldi (volledigheidscontrole).

B. Indien de interne controle binnen het computercentrum (betreffende de betalingsorganisatie) *niet voldoet* aan de daaraan te stellen eisen zullen, *naast de ad A. genoemde*, nog de volgende maatregelen door het naterrein genomen dienen te worden.

1. De rekeningnummers op de print-out dienen gecontroleerd te worden aan de hand van een bestand dat door de controleur wordt bijgehouden, of aan de hand van facturen of factuurvervangende documenten (zie ook de suggestie C.6.).

Slechts de rekeningnummers controleren bij de grote bedragen is niet voldoende: het foutieve nummer kan op de print-out bij een klein bedrag staan en op de tape bij een groot bedrag.

2. De telling van de rekeningnummers (de laatste cijfers daarvan) dient te worden gecontroleerd. Het foutieve nummer kan wel opgenomen zijn op de tape doch niet op de print-out, hetgeen tot een foutieve totaalstelling van de nummers leidt.
3. Indien er een risico bestaat dat een foutieve (te hoge) betaling wordt verricht die niet hersteld kan worden door verrekening of terugvordering: controle van de bedragen aan de hand van facturen of factuurvervangende documenten, saldijisten en dergelijke.

Dit zal in het algemeen slechts het geval zijn als er betalingen plaatsvinden aan crediteuren waarmee een korte relatie bestaat c.q. zal bestaan (zie C.2.).

C. Versterking van het systeem van interne controle is mogelijk indien één of meer van de volgende punten verwezenlijkt kan worden.

1. Het computercentrum vervaardigt, naast de print-out van de tape, betalingsspecificaties per crediteur. Hierop staat per specificatie vermeld:
 - NAW-crediteur,

- factuurnummer,
 - factuurdatum,
 - bedrag,
 - totaalbedrag,
 - (waarschijnlijke) datum waarop bedrag tegemoet gezien kan worden.
- De (assistent) procuratiehouder verzendt deze specificaties aan de crediteuren. Zij weten dan wat zij verwachten kunnen en hebben daarvan een specificatie. Indien, per betaling, een aantal facturen betaald dient te worden is een dergelijke specificatie geen luxe: de specificatieruimte op de tape (c.q. op het overschrijfformulier) is namelijk beperkt.

De som van deze specificaties dient uiteraard gelijk te zijn aan het totaalbedrag van de tape (print-out).

Een kopie van deze specificaties kan als controle/naslag dienen voor de crediteurenadministratie.

2. Het verdient soms aanbeveling alle betalingen met een bijzonder (bijvoorbeeld vreemde valuta) of eenmalig karakter niet te automatiseren: het risico op fouten en fraude is hier het grootst. Bovendien leiden deze transacties tot veel mutaties in „vaste” gegevens (rekeningnummerbestand, NAW, VV-tegenwaarde) en veelal tot opblazen (meeslepen van niet meer te gebruiken gegevens) van bestanden.
3. Indien het *afdrukken* (en natellen) van de tape met zorg wordt omringd is veel controlewerk overbodig: de controle ad B.1. kan dan *beperkt* worden tot de rekeningnummers van de grotere bedragen en de controle ad B.2. (natellen van rekeningnummers) kan *vervallen*.
 Genoemde „zorg” kan als volgt omschreven worden:
 - laat print-out niet geïntegreerd plaatsvinden, doch maak van het afdrukken van de tape een aparte job;
 - een functionaris die geen bemoeienis heeft met de verwerking/totstandkoming van de tape zal deze job uitvoeren;
 - het programma dat deze afdruk (en natelling) verzorgt blijft onder beheer van deze functionaris;
 - de tape mag tijdens deze verwerking niet meer gemuteerd worden (wegnemen schrijfring).
 Bovenstaande is met een standaard-retrievalpakket eenvoudig te realiseren.
4. Op het moment dat de tape wordt vervaardigd wordt van de rekeningnummers in het geraadpleegde crediteuren NAW-bestand een telling gemaakt. Indien deze telling wordt aangesloten met het standenregister van de rekeningnummerbestandsbeheerder, wordt zekerheid verkregen dat geen ongeautoriseerde mutaties hebben plaatsgevonden. (Denk echter aan functiescheidingen binnen computercentrum.)
5. Het computercentrum vervaardigt twee identieke tapes. Eén tape wordt, met geleidebrief, *ter betaling* verzonden en één tape wordt naar een ander computercentrum *ter controle* gezonden. Dit computercentrum controleert:
 - de tellingen van de tape met de tellingen van de kopiegeleidebrief;
 - de nummers met een bestand. Dit bestand wordt bijgehouden aan de hand van kopiemutatie-opdrachten (zie IV ad c.). Update-verslagen

met tellingen worden verzonden aan de controlefunctionaris van het bedrijf (zie VI A.a.).

De beslissing welke tape naar dit computercentrum wordt gezonden dient genomen te worden door een functionaris die functioneel onafhankelijk is van het eigen centrum, bijvoorbeeld de procuratiehouder of de controlefunctionaris. Deze controle door een ander centrum kan op basis van reciprociteit plaatsvinden.

6. Het computercentrum vervaardigt een betalingsvoorstel (= selectie van goedgekeurde facturen waarvan de vervaldatum binnenkort vervalt). Dit betalingsvoorstel wordt voorgelegd aan de crediteurenadministratie. Deze maakt aan de hand van de betreffende facturen een voortelling van de rekeningnummers en geeft, na overleg met treasurer, aan welk maximumbedrag van bank en/of giro kan worden afgeschreven; eventueel wordt de betaling van enkele facturen uitgesteld. Voornoemde voortelling dient aan te sluiten met de telling van de rekeningnummers van de (definitieve) betalingstape(-output).
7. Indien in het crediteuren-NAW-bestand de datum van de laatste betaling wordt genoteerd kan het bestand periodiek geschoond worden: verwijderen van crediteuren (rekeningnummers) aan wie gedurende ... maanden geen betaling is verricht.
8. De tape dient direct nadat zij gereed is buiten het computercentrum gebracht te worden.
9. De crediteurenadministratie houdt handmatig met behulp van totaaltellingen het (totaal)saldo crediteuren bij:
 - bijmutaties aan de hand van (recapitulaties van) inkoopboeken;
 - afmutaties aan de hand van totalen van betalingen.Door dit saldo te vergelijken met het saldo volgens het grootboek wordt zekerheid verkregen dat alle betalingen ook ten laste van de rekening Crediteuren zijn geschied. Controle (analyse) van de crediteurenlijst per een bepaalde datum geeft dan zekerheid of er foutieve betalingen hebben plaatsgevonden.
10. Hoewel geen maatregel van interne controle, kan de fraudeverzekering niet onvermeld blijven. Het is echter zeer de vraag of en in welke mate deze verzekering kan leiden tot minder controlewerkzaamheden: de verzekeraar stelt namelijk ook eisen met betrekking tot de administratieve organisatie en interne controle.

VII Rol van de accountant

De verantwoordelijkheid voor een adequate opzet en werking van een organisatie ligt uiteraard bij de leiding van de onderneming. De accountant wordt geconfronteerd respectievelijk kan geconfronteerd worden met de organisatie uit hoofde van:

- *zijn controlefunctie*

Bij de controle van de jaarrekening dient de accountant:

- a. een onderzoek in te stellen naar de opzet van de administratieve orga-

- nisatie - met name van het systeem van interne controle - voor zover van belang en noodzakelijk voor zijn controle van de jaarrekening;
- b. een onderzoek in te stellen naar de werking van de onder a. genoemde opzet;
- c. de daarbij aan het licht getreden leemten in de opzet en werking
 - te evalueren op de consequenties voor zijn controle (aanvullende controles?, wijziging van oordeel?),
 - te rapporteren aan de leiding, en desgevraagd
 - met betrekking tot verbeteringen te adviseren (= adviesfunctie).

De *hoofddlijnen* van de opzet (en werking) van de betalingsorganisatie (functiescheidingen en registratie op basis van functiescheidingen) zijn van belang voor de accountant bij zijn controle van de jaarrekening. Derhalve zullen de opzet en werking hiervan bij zijn controle onderzoek worden betrokken.

De *details* van de opzet en werking zijn van belang voor de accountant als hij wil vaststellen dat:

- a. betaling aan de juiste crediteur is geschied,
- b. de betaling terecht heeft plaatsgevonden.

Indien het systeem van registratie op basis van functiescheidingen (zie VI C.4.) zekerheid geeft dat *alle* daarvoor bestemde betalingen verwerkt worden op de rekening crediteuren, heeft de accountant - wil hij bovenstaande punten a. en b. vaststellen - de mogelijkheid dit te doen door systeemcontrole of door uitkomstencontrole. Daar systeemcontrole (in detail) van de opzet en daarbij behorende toetsingswerkzaamheden in dit geval omvangrijk zal zijn, en het risico van niet direct gesignaleerde doorbreking, in het bijzonder in het rekencentrum, relatief groot blijft, zal de accountant uit oogpunt van doelmatigheid en zekerheid kiezen voor een uitkomstencontrole.

Zo zal de accountant de op de balans voorkomende post Crediteuren kunnen controleren door controle met saldobiljetten en controle aan de hand van de betalingen in de volgende periode, waarbij van belang is dat de accountant kan vaststellen *aan wie* betaald is. Deze controle geeft hem in samenhang met alle andere controlehandelingen *achteraf* voldoende (denk aan de tolerantie) inzicht of al dan niet gedurende de controleperiode onrechtmatige betalingen hebben plaatsgevonden. Een uitgebreide systeemcontrole gericht op het ontdekken van omissies die kunnen leiden tot een foutieve betaling is daarom in het kader van de controle van de jaarrekening veelal niet noodzakelijk.

– *zijn adviesfunctie*

Indien de leiding, zich bewust zijnde van de kwetsbaarheid van de (ten dele geautomatiseerde) betalingsorganisatie en zich tevens bewust zijnde dat de accountant in zijn functie van controleur van de jaarrekening geen detailonderzoek naar de opzet en werking van de betalingsorganisatie zal verrichten en eventuele onregelmatigheden derhalve pas *achteraf* constateert, de accountant om advies vraagt c.q. hem vraagt een diepgaand systeemonderzoek te verrichten ten einde een (interne) sluitende controle *vóór* betaling te verkrijgen, zal de accountant zeker goede diensten kunnen verle-

nen. Zijn kennis van de administratieve organisatie en interne controle en zijn automatiseringskennis kunnen hem in staat stellen een dergelijk onderzoek doelmatig en doeltreffend te verrichten en hierbij te adviseren.

VIII Ter afsluiting

Zoals dat wel vaker het geval is, vormt automatisering een aanleiding om de organisatie en interne controle aan een nader onderzoek te onderwerpen. Dat onderzoek leert dan meestal dat, wil men na de automatisering een sluitende interne controle bereiken, de procedures aangepast dienen te worden. Soms komt men dan tot de conclusie dat het oude systeem van interne controle niet sluitend was. (Het om die reden verwerpen van aanpassingen is uiteraard niet rationeel!)

Het vorenstaande is veelal van toepassing als overwogen wordt de betalingen aan crediteuren te automatiseren: de betalingsorganisatie, inclusief een deel van het voorterrein, wordt aan een nader onderzoek onderworpen. (De situatie dat de procuratiehouder zonder herbezinning of aanpassing van de organisatie en/of procedure „gelukkig” geleidebrieven aan de PCGD/BGC blijft tekenen wordt „onbestaanbaar” geacht.) In dit artikel is getracht alle mogelijke risico's en de mogelijkheden deze (volledig) af te dekken te analyseren. Deze analyse heeft zeker niet tot doel beren op de weg te jagen c.q. een (wellicht soms onwerkbare) procedure te propageren die *alle* risico's volledig afdekt. Het doel is wel geweest aan te geven dat er risico's zijn, welke risico's er zijn en wat daaraan gedaan kan worden, om zodoende materiaal te hebben om in een concrete situatie een gefundeerde beslissing te kunnen nemen.

Bij de beslissing of en zo ja welke wijzigingen in de organisatie of het systeem van interne controle genomen dienen te worden is van belang:

- voor de leiding van de onderneming:
 - a. Het verrichten van betalingen is *een kritische schakel* in de organisatie, waarbij het risico van fraude ten opzichte van andere onderdelen van de organisatie relatief groot is;
 - b. De leiding dient op de hoogte te zijn van *alle* mogelijke risico's;
 - c. De leiding dient op de hoogte te zijn van de mogelijke risico's die *niet worden afgedekt* met maatregelen van interne controle, bijvoorbeeld ten gevolge van de daaraan verbonden kosten (in relatie tot het mogelijke risico), de geringe personeelsbezetting en dergelijke.

Met andere woorden: de verantwoordelijkheid voor de risico analyse en de uitkomsten daarvan en de daarop volgende maatregelen ligt bij de leiding, niet bij het hoofd computercentrum, de procuratiehouder, de afdeling organisatie, enz., alhoewel die hierbij zeer zeker een bijdrage kunnen leveren.
- Een gevaar van onderschatting van het probleem is hier zeker aanwezig.
- voor de accountant:
 - a. Wat zijn de consequenties voor de controle (controlefunctie);
 - b. Is de leiding voldoende op de hoogte van de risico's en van de maatregelen die wel (of gefundeerd niet) genomen zijn ter afdekking daarvan (adviesfunctie).

Appendix
Uitgewerkt (schematisch) voorbeeld

Enkele opmerkingen ter nadere toelichting op het schema:

- a. De leesbaarheid van het schema heeft primair gestaan en niet de schematechniek, zodat niet alle bestanden volledig getekend zijn, niet de juiste symbolen gebruikt zijn, enz.
- b. Uitgegaan is van een situatie waarbij gebruik gemaakt wordt van terminals.
- c. De terminals (en bestanden) dienen zodanig beveiligd te zijn, dat:
 - slechts de crediteurenadministratie de volgende bestanden kan muteren:
 - te controleren facturen (subadministratie en grootboek),
 - crediteurensaldibestand (*niet* betaalbaarstelling) subadministratie en grootboek;
 - slechts de procuratiehouder facturen kan vrijgeven voor betaling;
 - slechts de bestandsbeheerder crediteuren NAW-gegevens (voorlopig) kan muteren;
 - slechts de controleur voorlopige mutaties definitief kan maken.
- d. Alleen de hoofdlijnen zijn beschreven, zodat deelbetalingen, mutaties in het te betalen bedrag ten gevolge van ondeugdelijke goederen, foutieve facturen en dergelijke niet uitgewerkt zijn.
- e. Het computercentrum is relatief klein, zodat onvoldoende zekerheid bestaat dat geëigende interne controle (blijvend) toegepast kan worden.
- f. In de schema's zijn niet alle controleverbanden met de overige delen van de administratie weergegeven, zoals met grootboek, fysieke voorraden en de administratie daarvan. (Vergelijk IV a. + b. met toelichting.)

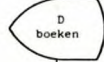
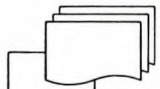
FACTUREVERWERKING

FACTUURONTVANGST

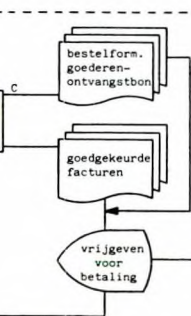


A

CREDITEURENADMINISTRATIE



m a b blz. 527



te controleren fact.
(sub. en grb.)

cred. saldibest.
(sub. en grb.)

cred. saldibest.
(sub.)

te contr. facturen
(sub. en grb.)

grootboek

A het doorlopend nummers en vermelden van de crediteurnummers kan plaatsvinden in blokstempels of op een op de facturen bevestigde strook

B bij input crediteuren (na terugkoppeling van naam)
j.p. Te controleren facturen
Aan crediteuren

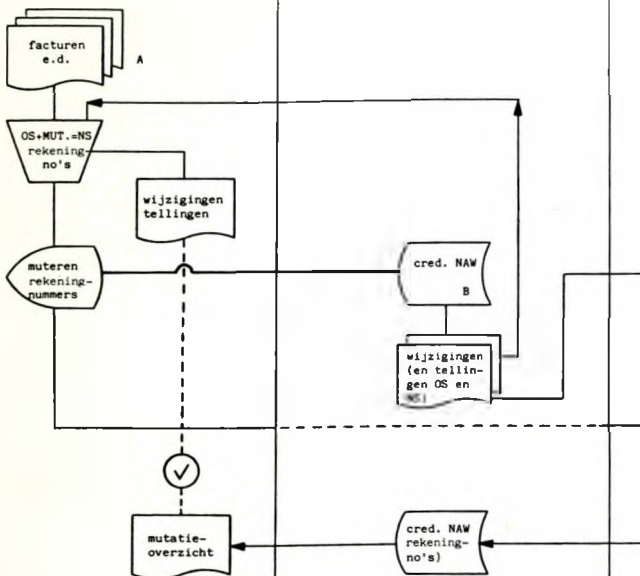
C naar diverse afdelingen voor controle met bestellingen, ontvangst, enz., juiste codering en eventueel juiste crediteuren nummer
controle met behulp van voortellingen

D j.p. Investerings
Kosten
Voorraden
Aan Te controleren facturen

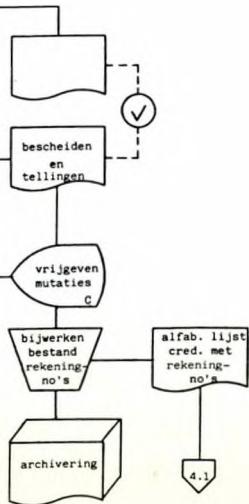
MUTEREN CREDITEUREN NAW

BESTANDSBEHEERDER*)

COMPUTERCENTRUM



CONTROLEUR*)



Toelichting

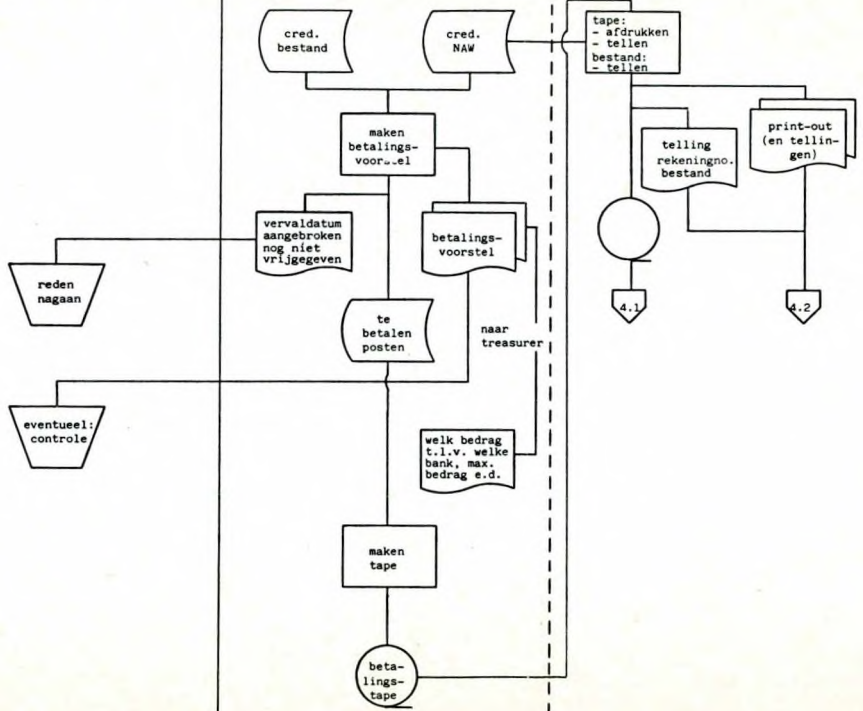
- A externe bescheiden zoals facturen, adreswijzigingen, eventueel geautoriseerd door inkoopafdeling
- B de mutaties worden als „voorlopig” beschouwd (nog niet gemuteerd in het werkbestand)
- C de controleur mag niet wijzigen of muteren (slechts vrijgeven)

*) de besandsbeheerder en de controller maken deel uit van de beheersfunctie (procuratie) de procuratiehouder dient derhalve op hun werkzaamheden toe te zien

BETALEN

CREDITEURENADMINISTRATIE

COMPUTERCENTRUM

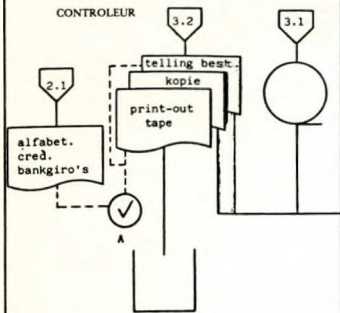


Tweelidig

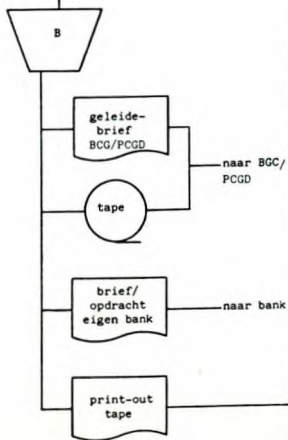
m a b blz 529

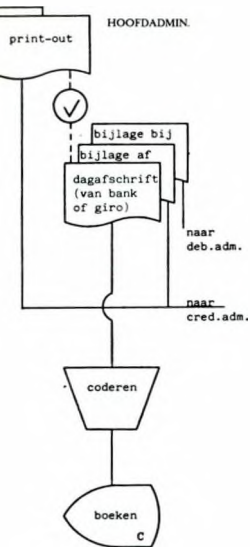
BETALEN (vervolg)

CONTROLEUR



PROCURATIEHOUDER





Toelichting

- A controle van rekeningnummers van grotere bedragen en eventueel grotere bedragen zelf vergelijken telling bestand met telling van eigen bestand
(denk om *zichtbaar* maken interne controle)
- B invullen en ondertekenen geleidebrief aan bank en controle op werkzaamheid van het systeem van interne controle
- C j.p. Crediteuren (Grb)
Aan Bank/Giro
Bank/Giro
Aan Debiteuren enz.

NASCHRIFT bij artikel „De komende wettelijke voorschriften voor de kapitaalbescherming van naamloze vennootschappen in hun relatie tot de financiële verslaggeving”, gepubliceerd in oktober 1980.

door Mr. P. A. Wessel

De technisch onvermijdelijke tijd, die verloopt tussen het moment van het afsluiten van een artikel en het tijdstip, waarop het in druk verschijnt, leidt bij de snelheid, waarmede wetsontwerpen die het rechtspersonenrecht beogen te herzien, thans over elkaar heen buitelen, onontkoombaar tot problemen wegens post balance sheet date events. Zo is blijkens de tekst van artikel 373 lid 3, voorkomende in het wetsontwerp 16326 tot aanpassing van de wetgeving aan de vierde richtlijn van de Raad van de Europese Gemeenschappen inzake het vennootschapsrecht, mijn in hoofdstuk III paragraaf 1 geuite wens tot wijziging van artikel 326 lid 3 reeds verhoord.